

Valentin Pozaić

RASPRAVA O POČETKU LJUDSKOG ŽIVOTA

Budući da je ljudski život stvarnost i vrednota različitija od svih drugih u ovom zemnom redu postojanja, i dosljedno se tako s njime — bar načelno — postupa, razumljivo je da je rasprava o početku, kao i o svršetku ljudskog života trajno i živo prisutna. Pitanje nije ništa lakše za suvremenog biologa, genetičara, filozofa i teologa nego stoje bilo za klasičnoga grčkog filozofa Aristotela.

Mišljenja su mnoga i međusobno sporna, pa i s obzirom na sam izraz kojim se želi označiti predmet rasprave. O čemu je riječ: o ljudskome biću, o ljudskome plodu, o ljudskome životu ili o ljudskome pojedinačnom životu, o osobi; o samo biološkom ili o cjelovitome ljudskom postojanju? To je nezaobilazno pitanje za svakoga kome je čovjek, u sveobuhvatnosti svojega dostojanstva i svojih dometa, glavni cilj na obzorju životnog zanimanja i istraživanja.¹

Uz već spomenutu teškoću pobližeg i općenito prihvatljivog poimanja i određivanja ljudskog života, dolazi i druga. Tko je, naime, mjerodavan izreći sud o početku ljudskoga pojedinačnog života: pozitivna znanost ili filozofija, ili možda religija.² Ne ulazeći iscrpnije u tu raspravu, nastojat ćemo se obilno poslužiti plodovima i pozitivnih znanosti i filozofije i Objave. Također ne kanimo ulaziti u raspravu o životnosti jajašca — ovula i sjemena — spermija zasebno, ili pak o

¹ „Čovjek u svoj istini svoga postojanja (...), taj je čovjek prva staza kojom Crkva mora proći ispunjavajući svoje poslanje. Taj je čovjek prvi i osnovni put Crkve, put što ga je sam Krist zacrtao“ (IVAN PAVAO II., *RH = Otkupitelj čovjeka*, enciklika iz 1978, br. 14).

²

„Biologija je znanost o životu. (...) Znanost ne samo da ima neki odgovor na pitanje kad počinje život, onš ima pravi odgovor“ (SCIENTIST FOR LIFE, *The Position of Modern Science On the Beginning of Human Life*, Fredericksburg, Va., 1976², str. 6. i 17.); drukčije mišljenje: „To je prvotno filozofsko, a ne znanstveno pitanje“ (A. C. VARGA, *The Main Issues in Bioethics*, New York, 1984², str. 63.).

početku samog života kao takvog, koji seže unatrag do početka životno pogodne materije i okoline.³

Predmet je istraživanja i zanimanja pitanje kada uistinu počinje život čovjeka pojedinca, pojedinačne osobe, unutar već postojeće ljudske vrste — *homo sapiens*. Za to su potrebni biološko—genetički podaci te njihovo vrednovanje i tumačenje filozofskim i teološkim domišljanjem. U čovjekovu, naime, životu nije moguće odijeliti fizičko i biološko od ljudskog. Istodobno, biološko nije moguće jednostavno poistovjetiti s ljudskim, kao što samim domišljanjem nije moguće nadomjestiti doprinos biološkog i fizičkog.

Danas rasprava o početku života, čini se, postaje kamenom kušnje, povod za duhovno i svietonazorno razilaženje. Opređeljenje za ovo ili ono stajalište postaje sudbonosno za nas koji živimo i o tome raspravljamo, jer nas dijeli jedne od drugih⁴, a još sudbonosnije za one koji već žive, ali im još nije priznato pravo na daljnji životni opstanak: to njihovo pravo ovisi o našoj odluci i opredjeljenju.

Rasprava prošlih stoljeća

Prema rimskom pravu, novorođeno bi dijete bilo „predstavljeno” ocu. Ako bi ga on „priznao” svojim, bilo je prihvaćeno u zajednicu ljudskih bića, postiglo je pravo na život⁵, pravo na poštovanje i ljudsko dostojanstvo.

Slično je stajalište prema kojemu ljudski osobni život, zaodjenut svim ljudskim pravima, počinje tek nakon rođenja.⁶ Od toga časa svi ljudi — to bi imala biti prednost takvog mišljenja — priznaju dijete uistinu i nedvojbeno ljudskim bićem. Odlučujući bi trenutak bila tzv. socijalizacija, tj. društveno prihvaćanje novog života. To mjerilo, već samo po sebi, pretpostavlja da je taj život uistinu ljudski život, jer samo ljudsko biće može biti „socijalizirano”. Usput rečeno, mjerilo socijalizacije moglo bi imati vrlo teške posljedice jer „dopušta ne samo pobačaj nego također i čedomorstvo, jer novorođeni još nije socijaliziran”.⁷

Upravo spomenutom blisko je drugo mišljenje, koje smatra da se djetetu prava osobe moraju pripisati već u majčinoj utrobi od onog trenutka kada je kadro preživjeti izvan nje, npr. nakon sedmog mjeseca. Tada bi, naime, kao i nakon rođenja, novo ljudsko biće bilo neovisno o majci, sposobno za samostalan razvoj i život.

Nadalje, oslanjajući se na izvanjska opažanja o nerođenom, došlo se do zaključ-

„Ljudski život ne počinje. Ljudski je život jednom započeo i sada se prenosi u živim DNA” (J. J. DIAMOND, »Abortion, Animation, and Biological Hominization«, u: *Theological Studies* 36 /1975/ str. 309.).

⁴ „Dosta je reci 'Da životu', pa da se Švicarska podijeli” (J — B. FKLLAY, »Divise par la vie«, u: *Choisir* 305 /1985/ str. 2.).

⁵ Otac je bio gospodar života i smrti djeteta. Dosuđivao bi mu smrt ako je bilo rođeno npr. nakazno.

⁶ Usp. Ch. E. CURRAN, »Abortion: Contemporary Debate in Philosophical and Religious Ethics«, u: *The Encyclopedia of Bioethics*, New York, 1978., sv. I., str. 18.

⁷ F. G. WADE, »The Beginning of Individual Human Life from a Philosophical Perspective«, u: J. BOPP (izd.), *Human Life and Health Care Ethics*, Frederick, Md, 1985., str. 23.

ka da je on živ tek od trenutka kad majka osjeti djetetove trzaje, kad osjeti da se dijete u njoj miče. Tu se, anime, polazi od starog načela: sve stoje živo, miče se.

Možda su, na određenoj spoznajnoj razini, takva mjerila mogla biti donekle prihvatljiva. Ona še, međutim, više tiču majke nego li nerođenog, a to je od drugotne važnosti. U prvome redu odlučujuće je ovo: „Ako postoje podaci s obzirom na sam fetus, teško da će filozofi trošiti vrijeme razglabajući izvanjske odnose.”⁸ Presudni su podaci o samom životu u nastajanju.

Ključne — i slabe — točke svih postavki koje se temelje na izvanjskim mjerilima u tome su što se novi ljudski život vrednuje i prosuđuje izvanjskim mjerilima, okolnostima izvan njega, a ne gleda se na njega sama, na njegovu bit i možda još skrivene, ali stvarno prisutne životne snage i sposobnosti.⁹ Jer kakva je razlika između djeteta dan prije i dan poslije rođenja, dan prije i dan poslije navršenog trećeg, šestog ili sedmog mjeseca.¹⁰ Zahvaljujući medicinskim postignućima, granica „sedmi mjesec”, tj. vrijeme od kada nerođeno dijete može preživjeti izvan majčina tijela, već jest i još će biti pomaknuta unatrag. Uostalom, ni već rođeno dijete samo po sebi neće moći preživjeti samostalno i neovisno o roditeljima. Vrlo su neodređeni izrazi „samostalno” i „neovisno” kad se govori o mogućnostima nerođenog djeteta da preživi. Činjenica je da nema *vrijednosno* znatne ra/like između još nerođenog djeteta i onoga već sposobnog za samostalni život.

Katolička tradicija

Naviknuli smo se slušati, čitati pa i misliti daje katolička predaja u pogledu početka ljudskog života jednodušna i postojana. „U zabludi su oni koji žele pokazati da nas vjernost tradiciji obvezuje na tvrdnju da je embrij od početka svojega postojanja *ljudska osoba*.”¹¹ Kako god razočaravajuće zvučala navedena tvrdnja, ona je istinita. Pođemo li unatrag kroz povijest filozofije i teologije, nećemo naići na jednoglasno stajalište daje embrij od svojeg začetka pravo ljudsko osobno biće.

Kao najjasniji dokaz služi mišljenje Tome Akvinskog (fl274.). On se u svojem razmišljanju — dakako, bez današnjih podataka biologije — oslanja i izričito poziva na *Filozofa*, tj. na Aristotela (f322. pr. Kr.). Prema njemu, čovjek nastaje postupno, susljednim oduhovljavanjem, očovječenjem: tu je najprije vegetativni život, zatim osjetilno—duševni te, na kraju, duhovno—osobni život.¹² Budući da je za ulazak duše u tijelo, kao duhovnog počela pravog čovjeka, potrebna već prikladna materija, tijelo, to se može ostvariti u samo nekom kasnijem

Na istome mjestu.

9

„Ako se misli da postizanje 'personalisticke' razine ovisi o nekom vanjskom činiocu. onda ćemo svi mi biti 'ljudi uvjetno' ” (E. GRECCIA, »A proposito del „pre-embrione” umano«, u: *Medicina e Morale* 1 /1986/ str. 13.).

¹⁰ Po načelu nahođenja (i samovolje), a ne na temelju stvarnih znanstvenih podataka, oblikovan je i zakon o pobačaju: kakva je stvarna razlika u nerođenom dan prije i dan poslije zakonskog roka o pobačaju?!

¹¹ X. THÉVENOT, »Le statut de l'embryon humain«, u: *Projet* 195 (1985) str. 50-51.

„In generatione hominis prius est vivum, deinde animal, ultimo autem homo” (S. THOMAS, *S. th.*, II—II, 64, 1). „In processu autem generationis habet animam vegetabilem

vremenskom roku, kad je već prisutno neko tijelo, a ne na samom početku, u začecu.

Klasični i često navođeni Tomin stavak o susljednom očovječenju embrija, u kojem se poziva na Aristotela i na Augustina (f430.), iznosi da embrij postaje živim ljudskim bićem nakon 40 dana od začeca, ako je muško, i nakon 90 dana, ako je žensko.¹³

Time je Toma išao protiv naučavanja svojega učitenja, Alberta Velikog (f1280.), koji je početak pravoga ljudskog života gledao u samom trenutku začeca.¹⁴ U tome je pak Albert Veliki išao protiv glavne struje svojega vremena, koja je zastupala susljedno očovječenje embrija, a nadovezivao se na ranokršćanskog pisca Tertulijana (f220.), koji veli: „Već jest čovjek onaj koji će to biti.“¹⁵ Dosljedno tome, nema razlike u težini ako se nekome oduzme život ranije ili kasnije. I ranije pobačaj ubojstvo čovjeka.

U tijeku vremena, napose u prošlom stoljeću, od 1827., kad je otkriveno jajašce i protumačen trenutak začeca, sve je više kod biologa i liječnika, kao i kod filozofa i teologa, raslo uvjerenje, daje počelo istinskoga ljudskog života prisutno od samog časa začeca. „Tek u novije vrijeme nema više slaganja među biologima i liječnicima“¹⁶, a možemo dodati, jednako tako ni među filozofima i teolozima, što se tiče vremenskog početka novoga ljudskog pojedinačnog života. Nema sumnje da je na tom području određenu ulogu u stvaranju mišljenja imao i mentalitet pobačaja.

Ljudski život

Premda je nagrizena duga tradicija jednodušnog uvjerenja da je ljudski pojedinačni i osobni život prisutan od trenutka začeca, i dalje ostaje netaknuta

et sensibilem (...); quae non manent sed transeunt anima rational! succedente" (ISTI, *Contra Gentiles* II, 89). Dakako, sv. Toma nije mislio u Haeckelovim kalupima i ne može se tako tumačiti. Naime, E. H. Haeckel proširio je von Baerov zakon o sličnosti embrija različitih vrsta u tvrdnju da ljudski embrij u svojem razvoju prolazi kroz odrasle stadije svojih prethodnika: *ontogeneza je rekapitulacija filogeneze*. „Taj je zakon postao dokazom evolucije i predmet intenzivnog istraživanja kroz tri desetljeća. (...) Haeckel je danas poznat kao znanstvenik koji je dao maha svojoj mašti dotle da je nesavjesno izvrtao činjenice kako bi se uklapale u njegove teorije. Njegov je biogenetski zakon opovrgnut, ali njegov utjecaj živi u pogrešnom vjerovanju da je ljudski embrij u svojim različitim stadijima prabiće, riba, gušter, itd." (SCIENTIST FOR LIFE, *The Position of Modern Science on the Beginning of Human Life*, str. 10-11); usp. također: R. F. GASSER, »The Beginning of Individual Human Life from a Biological Perspective«, u: J. BOPP (izd.), *Human Life and Health Care Ethics*, str. 5; „Čovjek ne postaje čovjekom, on jest čovjek sve od oplodnje. Čovjek nije nikakav fenomen koji ishodi iz ontogeneze" (E. BLECHSCHMIDT, *Vom Ei zu Embryo. Die Gestaltungskraft des menschlichen Keims*, Stuttgart 1968., Str. 70; navod uzet iz: J. SPLETT, »Wann beginnt der Mensch?«, u: *Theologie und Philosophie* 56 (1981) str. 407.

¹³ „Ma quod maris conceptio non perficitur nisi usque ad quadragesimum diem, ut Philosophus in 9 de Animalibus dicit; feminae autem usque ad nonagesimum. Sed in completionem corporis masculi videtur Augustinus superaddere sex dies" (*Commentum in quattuor librossentiarum Magistri Petri Lombardi III*, 3. 5, 2).

¹⁴ Usp. B.-HÄRING, *Medical Ethics* Notre Dame, 1973., str. 76; J. SPLET, nav. čl., str. 409.

¹⁵ „Homo est et qui est futurus" (*Apologeticus*, IX, PL 1, str. 31.)

¹⁶ B. HÄRING, *Medical Ethics*, str. 76.

iednodušnosti da je to *ljudski* živoi. Što ju od ijuai — ijuusku je, nema sumnje, i o je ono najmanje 0 čemu se slažu svi koji proučavaju to pitanje.

Razilaženja počinju kuda jc u pitanju naš stav spram prava, poštovanja i zaštite koje dugujemo tek započetom životu, i u tijeku njegova razvoja u majčinu krilu. I dok se, s jedne strane, novonastali život vrednuje kao novi pojedinac, nova osoba u nastajanju, s druge mu se strane, niječe i sama mogućnost takve budućnosti: „Budući da će neke zigote s vremenom postati ljudski or-jani/nii. postoji napast da se neke zigote smatraju ljudima *in potanki*” (tj. u mogućnosti da to budu). Neke će od njih, ipak postali ljudima zahvaljujući povoljnim izvanjskim uvjetima razvoja. No, makar i sama oplodnja bila na ispravnom putu razvoja, tvrdi se. još ne može biti govora o „pojedinu ni u kojem smislu”.¹⁸

Pravi ljudski život čovjeka pojedinca može se, prema tom stajalištu, utvrditi tek nakon nidacije (usađivanja oplodenog jajašca u maternicu), tj. dva tjedna nakon oplodnje, začeca.¹⁹ Razlozi su za takvu tvrdnju višestruki.

Rani spontani pobačaji, kojih majka uopće nije svjesna, događaju se u tijeku piva dva tjedna, prije nidacije. Velik postotak gubitaka već oplodjenih jajašca prema jednim 30%,? prema drugim čak do 50/? — upućuje na zaključak da u tom vremenskom razdoblju ne bi moglo biti govora o pravome ljudskom životu. Zato se postavlja pitanje može li moralni teolog bez teškoće prihvatiti činjenicu da „pedeset posto svih 'ljudskih bića' — stvarnih ljudskih bića s 'besmrtnom' dušom i vječnim određenjem — nikada neće prekoračiti taj prvi stadij ljudskog postojanja.”²⁰

Zatim, mogućnost *istovjetnih blizanaca*, tj. mogućnost diobe jednoga oplodenog jajašca u dva nova života, stavlja u pitanje vremenski početak pojedinačnog života. Takva je dioba moguća u prva dva tjedna nakon začeca, ali ne više nakon nidacije. Zaključak bi bio da početak pojedinačnog, uistinu ljudskoga osobnog života, čovjeka, možemo naći tek nakon nidacije. Mogućnost diobe prije nidacije „pokazuje da pojedinačni ljudski život nije konačno utvrđen prije toga vremena”²¹. pogotovu ne u trenutku začeca, kada je ostvarena tek mogućnost za jedan ili više budućih života. Kad bi ljudska duša. počelo svakoga pojedinačnog života, bila prisutna od trenutka začeca, ne bi moglo doći do diobe. Duša je, naime, nedjeljivo duhovno počelo. Prema tome. duša tek kasnije ulazi u već započeti ljudski život; embrij postaje čovjekom tek nakon nidacije.

¹⁷ J. J. DIAMOND, nav. cl., str. 322.

¹⁸ J. HARRIS. *The Value of Life*. London 19X5.. str. 11.

¹⁹

Za tok razvojod oplodnje, kao i za medicinske izraze, vidi u: L. NILSON. A. IN-GI. LMANN-SUNDBIRG. C. VVIRSI'N. *Život prije rođenja (1 otodokumentacija čovjekovog razvitka u toku devet mjeseci prije rođenja - Praktični savjeti budućim majkama)*. Stvarnost, Zagreb 1974.

²⁰ K. RAHNLR, »Zum Problem der genetischen Manipulation«, u: *Schriften zur Theologie S. Linsiedeln* 1967., str. 278. bilj. 2.

²¹

C. I.: C'URRAN, »Abortion, Law and Morality in Conieniporary C'athohc TheologV" u: *Jurist* 33 (1973) str. 180.

Stapanje blizanaca ili trojaka natrag u jednog pojedinca u prva dva tjedna započetog života mnogo je rjeđi i neobičniji događaj, ali, čini se, moguć. Sama mogućnost takve pojave stavlja u pitanje početak pojedinačnog života u trenutku začeća. Vremenski ga odgađa nakon nidacije kad *stapanje* više nije moguće.²² Tim bi se vremenskim rokom riješilo teško pitanje oko više duša prije i samo jedne nakon nidacije.

Uza spomenute teškoće, može se navesti i činjenica da se oplodeno jajašce u trenutku začeća ne nalazi u maternici, nego u jajovodu, da je još *slobodno tijelo*, nevezano uz majku, da majka još nije *majka*. Tek nakon prihvatanja embrija u maternicu, tj. nakon nidacije, „žena postaje majkom u punome smislu”.²³ Iz toga može slijediti zaključak da ni novopočeli život nije u punome smislu ljudski život prije nego je *vezan* uz majčino tijelo.

Teškoće

Nakon iznesenih mišljenja da uistinu ljudski život ne počinje trenutkom začeća, nego nakon dva tjedna, tj. nakon nidacije, ostaju otvorena i neodgovorena pitanja: kakav je to zapravo život; koja su njegova prava, kakve su naše obveze i dužnosti spram tog života. Odgovori na ta pitanja mogu imati dalekosežne i nepredvidive posljedice za život u nastajanju, za savjest pojedinca i za odgovornost društvene i vjerske zajednice.

Dok će za načelno izjašnjene pobornike pobačaja i upotrebe spirale kao kontracepcijskog²⁴ sredstva, kao i pilule „dan nakon”, pitanje biti gotovo bespredmetno, za ozbiljnije savjesti odluka o tom ranom životu poziva na odgovorno postupanje. I dok će se tvrditi da taj život u nastajanju *još nije osoba*²⁵, odmah će se upozoriti da on nije *nešto*, da nije stvar, nego u svakom slučaju ljudski život koji zavređuje visoko poštovanje²⁶. Zbog te

²² Usp. X. THEVENOT, nav. čl., str. 54.

²³ B. HÄRING, *Medical Ethics*, str. 80; usp.: H. HUSSLEIN, »Die Wissenschaft und das ungeborene Kind«, u: H. PAMMER - R. WEILER (izd.), *Volle Menschenrechte für das ungeborene Kind*, Wien-München 1980., str. 16-17; protuslovi mu u istom djelu i pod jednakim naslovom H. BERGER, str. 25-26.

²⁴

Spirala ili IUD abortivno je sredstvo: već oplodeno jajašce izbacuje iz njegove prirodne razvojne sredine.

²⁵

„Čini mi se da je zloupotreba tvrditi da je embrij od svojega početka ljudska osoba u potpunosti” (X. THEVENOT, nav. čl., str. 55.). Oprezniji i odmjeraniji je K. DEMMER: „Naravno, embrij nije nikakva stvar, ali još ne ni osoba u punom smislu” (ISTI, »Ein Kind um jeden Preis?«, u: *Trierer Theologische Zeitschrift* 94 /1985/ str. 237); ili drugo slično mišljenje: „Refleksija o položaju takva života (...) vodi nas zaključku daje moguće, s doličnom mjerom moralne sigurnosti, smatrati da mu ljudska osobnost ne može biti pripisana u njegovim najranijim razdobljima razvoja” (J. MAHONEY, *Bioethics and Belief*, London 1984., str. 86.).

²⁶ Usp. M. HONECKER, »Verantwortung am Lebensbeginn«, u: *Evangelische Kommentare* 18 (1985) str. 384. Budući da se radi o kontinuiranom procesu životnog razvoja, „vrijedan je zaštite” (F. BÖCKLE, »Medizinisch-ethische Aspekte«, u: *Handbuch der christlichen Ethik*, Freiburg im B., 1979., sv. 11, str. 44-45.).

nesigurnosti, i da bi se izbjegao naziv osoba, traže se novi izrazi, npr. biće naše vlastite vrste.^{2 7}

No budući daje vrijeme prije nidacije promatrano kao *sivo razdoblje*^{2 8}, tj. nejasno, nesigurno, život u nastajanju u tom vremenu ostaje stvar *vrednovanja*^{2 9}, a vrednovanje se ne može narediti odozgo, putem vlasti ili autoriteta. Teški i ozbiljni, razmjerno dostatni razlozi za jednog pojedinca ne moraju to biti i za druge. I premda i u tom ranom stadiju uništiti život nije bezazlena stvar, takav čin neće imati istu težinu kao isti čin nakon nidacije.

Poštovanje i zaštita embrija pokušava se izraziti na različite načine. Tako bismo, npr., zapali u vrlo teško stanje ako bismo izgubili „svaki osjećaj poštovanja prema ljudskom embriju“, a zanijekati to poštovanje značilo bi „zanijekati vlastito dostojanstvo“.³⁰ Budući daje embrij u tom razdoblju prepušten pojedincu na vrednovanje, moguće je i sasvim oprečno mišljenje, potkrijepljeno tvrdnjom da je „jasno da nijedan moralni teolog“³¹ ne smatra ubojstvom sprečavanje nidacije, tj. uništenje ljudskoga života u prva dva tjedna nakon začeća. Tvrdnja više iznenađuje svojom netočnošću negoli iznesenim stavom.

Sličan je zaključak sam po sebi, na temelju postavljenih pretpostavki, ispravan: Ako život u nastajanju prije nidacije nije istovjetan onome nakon nidacije, on ne može na nas postavljati istovjetne zahtjeve.³² U pitanju su upravo pretpostavke.

U tom ranom razdoblju prvih dvaju tjedana, odmah nakon začeća, prema iznesenim mišljenjima, još nije nastupila *hominizacija, individualizacija* novoga života, tj. on još nije u punome smislu očovječeni pojedinac, osoba. Međutim, ni među tim autorima ne postoji jednodušno slaganje. Dok se općenito nidacija shvaća kao odlučujući trenutak za novi život, neki upozoravaju na važnost događaja začeća. Pravi ljudski život počinje u trenutku sjedinjenja jajašca i spermija u novu cjelinu. To je „ljudski život u smislu samostalne, samousmjeravajuće i integrirajuće cjeline“.³³

Presudan bi, dakle, bio trenutak začeća, makar i ne bili spremni prihvatiti sve

^{2 7} Usp. P. VERSPIEREN, »L'aventure de la fecondation in vitro«, u: *Stüdes* 357 (1982) str. 486.

^{2 8} B. HÄRING, »New Dimensions of Responsible Parenthood«, u: *Theological Studies* 37 (1976) str. 127.

^{2 9} R. A. McCORMICK, »Therapy or Tampering? The Ethics of Reproductive Technology«, u: *America* Dec. 7 (1985) str. 403.

³⁰ P. VERSPIEREN, nav. čl., str. 486.

³¹ J. J. DIAMOND, nav. čl., str. 312.

„Moguće je da je status toga živog bica na putu prema hominizaciji značajan način usporediv sa statusom primata (da ne idemo dalje unatrag) u pred-ljudskom razdoblju *homo sapiens-a*“ (J. MAHONEY, nav. dj., str. 82.). Želi se sačuvati neko poštovanje, jer taj život ipak nije *nešto*: „U svakom slučaju, treba jasno otkloniti to da se o najranijim razdobljima razvoja govori o 'preimplantacijskim produktima' - kako to preporučuje EMRC (European Medical Research Council) kada govori o eksperimentiranju s embrijima. Izbor riječi ovdje izdaje namjeru“ (U. EIBACH, »Grenzen und Ziele der Gen-Technologie aus theologisch-ethischer Sicht«, u: W. KLINGMÜLLER, *Genforschung im Widerstreit*, Stuttgart 1986², str. 163.).

³³ M. HONECKER, nav. čl., Str. 384. Unatoč tako jasnom načelnom stajalištu, autor ne priznaje ljudskom životu položaj pojedinca, osobe, u razdoblju od začeća pa do nidacije.

posljedice koje iz takve tvrdnje mogu slijediti. S tim se trenutkom i događajem moramo iscrpnije i opširnije upoznati.

Ljudski život: pojedinačni, osobni

Činjenica je da je dugo bilo općeprošireno uvjerenje da ljudski život čovjeka pojedinca, u svom punom smislu, počinje trenutkom začeća.

Činjenica je da danas učiteljstvo Crkve, papa i biskupi, jednodušno naučavaju pravo na život od samog začeća; naučavaju da je ljudski život neprekinuti tok od svojega početka: daje toj *osobi u nastajanju* potrebno osigurati zakonsku i društvenu zaštitu; da tu nije u pitanju neko zasebno učenje Katoličke crkve, već da je u pitanju temeljna vrednota o kojoj ovise naša prosvijećenost i uljudba.³⁴

Činjenica je također, kako smo već prije vidjeli, da je ta jednodušnost nagrizena i među pozitivnim znanstvenicima i među filozofima i teolozima. Štoviše, u jednog te istog autora možemo naići na suprotna stajališta. S jedne strane, hvali staru kinesku mudrost, prema kojoj „Kinezi već godinama vjeruju da je čovjek pri rođenju star devet mjeseci” — i time uključno tvrdi da čovjek, tj. pojedinačna osoba, počinje u času začeća, a opet, nešto kasnije u istom napisu iznenađuje izjavom da „znanost još uvijek ne zna odgovoriti” na pitanje „kada vrijednost toga života počinje dobivati prevagu nad svim drugim argumentima”.³⁵

Tko još danas zastupa i kako izlaže i opravdava stajalište da „već jest čovjek onaj koji će to biti”³⁶ u svojoj punini, samo ako mu se omogući pravo na nesmetani razvoj?

Prije nego si bio odrastao, bio si mladić, a prije toga dijete, a još prije dojeuče.

Prije nego što si bio dojenče — tj. prije nego što si se rodio — bio si fetus, a prije toga embrij, u vrijeme tvoje implantacije /tj. *nidacije ili smještaja, usadivanja u maternicu*/ bio si blastocista, a prije toga morula, a prije toga zigota ili oplođeno jajašce³⁷.

Odraslom čovjeku nitko ne može zanijekati da je pravo ljudsko biće. Čovjek pojedinac i osoba. Idući suprotnim smjerom njegova razvoja, korak po korak, dolazimo do njegova stvarnog početka — začeća. U tom je presudnom trenutku zacrtan sav razvoj koji smo pratili uzvodno.

Promatrajući ljudski razvoj novog čovjeka pojedinca s *biološkog* stajališta³⁸, zapažamo susret dviju živih stanica: jajašca i spermija. Njihova je sudbina da se susretnu i žive, ili će umrijeti. U oba slučaja oni prestaju postojati. Svako za sebe, spermij i jajašce, nisu život u mogućnosti; oni su samo uzroci novog poedin-

³⁴ Usp. R. A. McCORMICK, *Health and Medicine in the Catholic Tradition*, New York 1984., str. 128-129; autor u osam točaka sažima najvažnije misli učiteljstva.

³⁵ A. KURJAK, »Medicinski, etički i pravni aspekti zahvata na nerođenom djetetu i izvantjelesne oplodnje«, u: *Pogledi* 1 (1986) str. 124. i 126.

³⁶ TERTULIJAN, *Apologeticus* IX, 8.

³⁷ SCIENTIST FOR LIFE, *The Position of Modern Science On the Beginning of Human Life*, str. 15. Usp. isti način razmišljanja u: E. SG RECCIA, nav. čl., str. 5.

³⁸ Usp. R. F. GASSER, nav. čl., str. 3-2 1.

ca, novog čovjeka. Ako se susretnu, uzrokuju začecje, početak sasvim novog bića. Strogo uzevši, ne može se govoriti o oplodjenom jajašcu, nego samo o novom, fizički i genetički jedinstvenom pojedincu. *On* je tu prisutan i razvija se.

Moderna biološka otkrića i medicinska postignuća govore da je začecje jedini presudni trenutak u nastajanju novog čovjeka. U trenutku susreta jajašca i spermija neopozivo je određen genetski zakonik, svojstvo i obilježje nove osobe. Tu je određen puni broj kromosoma (tjelešce u staničnoj jezgri, nosilac nasljednih osobina) od 23 para. U tom su trenutku unaprijed određena svojstva novog pojedinca: boja kože, očiju, kose, izraz lica, tjelesni izgled... Novi ljudski život koji nastaje u trenutku začecja već od tada ima vlastiti ritam i dinamiku, odijeljen od majčinog, i upravlja se samostalno, neovisno o majčinom, od kojeg dobiva hranu i pogodnu sredinu za rast i razvoj. U tom trenutku susreta i spajanja jajašca i spermija novi je pojedinac, čovjek, određen konačno i nepovratno.³⁹

U tijeku razvoja i rasta jednoga ljudskog života najčudesnije se promjene zbivaju u razdoblju embrija (prva dva mjeseca). U tom razdoblju, zvanom organogeneza, tj. nastanak organa, oblikuje se najveći dio organskog ustrojstva, i to iznenađujućom brzinom. A sve to od one male stanice oblikovane u začecju.

Danas je, zahvaljujući novim postignućima znanosti, moguće uočiti, prepoznati i razlučiti ljudski život u nastajanju ne samo nakon nekoliko mjeseci nego već od samog početka. On je različit od svih ostalih vrsta. Čak u prvim danima, prije nidacije, ljudski se život razlikuje od bilo kojeg životinjskog po svojem jedinstvenom sastavu kromosoma i proteina (bjelančevina).

Sva novost nakon začecja sastoji se u razvijanju i dozrijevanju novog bića. Kasnije više nema nikakve bitne promjene, nikakve genetske izmjene. Nakon nekoliko dana brze diobe stanica zigota pronalazi svoj put iz jajovoda u maternicu, gdje se trajno smješta. Tu će se nastaviti razvoj, upravljajući načelom svrhovitosti, koje je prisutno od trenutka začecja. Zahvaljujući tom urođenom početlu usmjerenosti određenom cilju, započeti će život proći od zigote preko fetusa do odraslog čovjeka, samo ako ga nešto ili netko na tom putu nasilno ne spriječi.

Nakon ovoga kratkog izlaganja očito je da je trenutak začecja presudan trenutak za ljudski život⁴⁰. Tu je određeno sve bitno za novonastali život pojedinca. Svaki drugi pokušaj tumačenja pokazat će se kao potpuno neznanstven.

Razjašnjenja

Glavni razlozi u prilog stajališta da je nidacija odlučujući trenutak u nastajanju ljudskoga života — a ujedno i glavne teškoće protiv začecja kao presudnog trenutka — jesu već spomenute mogućnosti diobe početno jednog života u dva ili

39

„Svi medicinsko-prirodnoznanstveni podaci (...) govore u prilog tome da novi ljudski život u svojoj individualnosti i u svojoj sržnoj osobnosti počinje u trenutku spajanja očeva sjemena i majčina jajašca“ (H. BERGER, »Die Wissenschaft und das ungeborene Kind«, Str. 26.); „Postavljamo pitanje: u kojem času razvitka postajemo - čovjek? Odgovor glasi: Mi smo ljudi od časa oplodnje“ (L. NILSSON, A. INGELMANN-SUNDBERG, C. WIRSEN, *nav. dj.*, str. 50.).

40

Svi su ostali vremenski podaci od „sekundarnog“, tj. drugotnog značenja. Usp. K FURGER, *Ethik der Lebensbereiche*, Freiburg 1985., str. 129.

više njih, i stapanje više njih u jedan život. Tu leži razlog za povod da se život od začeca do nidacije vrednuje kao samo *ljudski*, a tek nakon nidacije kao *ljudski osobni, pojedinačni život*.

Pri *diobi* začetog života u istovjetne blizance znanstveno nije moguće odrediti koji je od njih bio od početka, a pojavio se u vrijeme nidacije. To je područje još uvijek — i zbog rijetkosti slučaja i zbog zagonetnosti ranog razvoja — nedovoljno istraženo. Jesu li već od početka bila prisutna dva počela, dvije osobe, dvije duše, pa su se tek kasnije očitovale? Ilije posrijedi nespolno rađanje života na način koji je nama do sada nepoznat? Može li se u tom ranom razdoblju govoriti o partenogenezi, načinu rađanja bez spolne oplodnje, koji je zapažen u nekih drugih vrsta? Tada bismo „početnu zigotu mogli promatrati kao roditeljku druge“⁴¹, a drugu njezinom kćerkom i unukom majke, premda nije moguće ustanoviti koja je koja.

Još je zagonetnija pojava, u prvim danima nakon začeca, a prije nidacije, *stapanje* više zigota u jedan pojedinačni život. Što se dogodilo s ostalim „pojedincima“? Ni jedan od slučajeva ljudske vrste nije doživio svoj puni razvoj, a to onemogućuje opsežnija i iscrpnija istraživanja.⁴² Pojava ostaje bez iscrpnog tumačenja. Kao jedno od mogućih tumačenja iznosi se mogućnost da, u tom ranom i vrlo ranjivom životnom razdoblju, jedan pojedinac „upije“ tijelo drugoga, a to za ovoga znači smrt.⁴³ Dalje se razvija samo jedan pojedinačni ljudski život, jedna osoba.

Uskratiti poštovanje i zaštitu ljudskom životu u tom ranom razdoblju, još nedovoljno istraženom i nama nepoznatom, samo zbog mogućnosti, i to vrlo rijetke, diobe i stapanja zigota, značilo bi upuštati se u „hazardne ige“⁴⁴ s ljudskim embrijima, s ljudskim životima. Pa i onda ako bi netko bio čak u sumnji je li prije nidacije prisutan čovjek—osoba ili samo „ljudski“ život, obveza da se poštuje novi život ostaje na snazi: „Tu se nikada ne radi o 'nečemu'; jer cilj je onoga što nastaje *netko*.“⁴⁵ I ako postoji dvojba o prisutnosti uistinu ljudskoga osobnog života, upravo zato što je u pitanju ljudski život, vrednota iznad drugih vrednota, treba slijediti sigurniji put: dati prednost i poštovanje moguće prisutnom životu.

Osoba

U tijeku proučavanja pitanja o početku ljudskog života susrećemo se s različitim nazivima za novi život u nastajanju. Govori se o „preembriju“, o ljudskom životu, ljudskom biću, o osobi još ne u punom smislu, ne u istom smislu kao kada je riječ o odraslom čovjeku. Razlozi su višestruki. Jedni se ljudski život u

R. E. JOYCE, »Personhood and the Conception Event«, u: *New Scholasticism* 52 (1978) str. 104; usp. K. DEMMER, nav. cl., str. 241.

⁴² Usp.: SCIENTIST FOR LIFE, nav. cl., str. 39.

⁴³ Usp.: Isto, str. 40; R. E. JOYCE, nav. cl., str. 104.

⁴⁴ K. DEMMER, nav. cl., str. 239.

⁴⁵ J. SPLETT, nav. cl., str. 416; usp. također: U. EIBACH, *Experimentierfeld: Werdendes Leben, Göttingen 1983.*, str. 61.

vremenu nidacije boje nazvati uistinu čovjekom, s odgovovurajućim pravima i dostojanstvom pojedinačne osobe, jer to još možda nije jedinka, pojedinac, možda će se još podijeliti u dvije osobe, ili od više njih stopiti u jednu. Zato čekaju trenutak nidacije: tada je neopozivo određen pojedinac, osoba jedan ili više njih.

Drugi ne pridjevaju novom životu naslov osobe, jer sam je taj izraz nejasan i nedovoljno određen.⁴⁶ Pojam je osobe kao harmonika. Kada je u rukama pojedinačnog nahoda i samovolja, može se vrlo proširiti ili pak vrlo suziti. O posljedicama sužavanja pojma osobe — a time i prava i dostojanstva pojedinaca — obilno govore različiti sistemi u prošlosti i sadašnjosti, u kojima je čovjek vrednovan ne po tome što jest, nego po tome pripada li određenim klasnim, rasnim ili ideološkom skupinama. Tim mjerilima može biti zahvaćena samo njegova vanjšina, pojavnost, ali nikako njegova bit.

U novije vrijeme, općenito prihvaćeno mjerilo smrti — gubitak ili prestanak rada mozga, smrt cijelog mozga — prenosi se na određivanje početka ljudskoga osobnog života. Što je prihvatljivo na kraju života, to može biti prihvatljivo i na njegovu početku: ako prihvaćamo da gubitkom rada mozga prestaje postojanje osobe, čovjeka, onda bez rada mozga ili čak bez mozga ne postoji osoba na početku. Budući pak da na početku ljudskog života, napose u prva dva tjedna, prije nidacije, nema ne samo djelatnosti nego ni mozga, zaključak je da tu nema ni osobe, tu nema čovjeka.

Zaboravlja se samo mala razlika: sličnost je samo sličnost, ali ne i jednakost. Tamo gdje je djelatnost mozga nepovratno izgubljena, ili gdje mozga uopće ili više nema — dijete rođeno bez mozga; čovjek stradao u sudaru — ne govori se o čovjeku osobi. Taj život *više* nema mozga, ili ga *uopće* nije imao. Život u nastajanju *još* nema, ali će imati mozak. Sav je njegov razvoj usmjeren na to — ako ne bude ometen. Zato „teorija hominizacije koja ovisi o razvoju moždane kore ne pribavlja dovoljan razlog da se embriju oduzme temeljno pravo na život“.⁴⁷

Razni pokušaji da se odredi pojam *humanum*, i njegov sadržaj, tj. ono po čemu čovjek jest osoba s neotudivim pravima i dostojanstvom, odnosili su se do sada uglavnom na odrasla čovjeka.⁴⁸ Tako se govori o ovim svojstvima i mjerilima: samosvijest, sposobnost samoodređenja, sposobnost ljudskih odnosa ... Sva

J. M. GUSTAFSON misli da čovjeka—osobu i nije moguće pobliže i jasnije odrediti jer je u stalnom toku promjena i razvoja (ISTI, *Theology nad Christian Ethics*, Philadelphia 1974., str. 243.).

47

B. HÄRING, *Medical Ethics*, str. 84. Kad bi, međutim, ta teorija bila stručno potvrđena, autor bi bio spreman prihvatiti je kao rješenje za teške slučajeve sukoba savjesti i dužnosti. I premda autor i na drugome mjestu (*Free and Faithful in Christ*, Middlegreen 1981., sv. 3., str. 10.) pokazuje neku naklonost prema „teoriji mozga“, ne prihvaća je; pogotovu ne prihvaća mišljenje K. RAHNERA, koji, dozivajući ontogenezu i filogenezu, tvrdi da u tom ranom razdoblju postoji „organizam koji još nije ljudski“ (K. RAHNER - P. OVERHAGE, *Das Problem der Hominisation*, Ereiburg 1968', str. 79.). Znakovito je - što se može naći i kod drugih autora - da B. HÄRING u uvodu i zaključku poglavlja o ljudskom životu opetovano napominje da je tu u pitanju „veliki misterij“!

48

Usp. J. FLETCHER, »Four Indicators of Humanhood: The Enquiry matures«, u: *Hastings Center Report* 4(1974) str. 4-7; R. A. McCORMICK, »The Quality of Life, The Sanctity of Life«, u: *Hastings Center Report* 8 (1978) str. 30-36; J. B. TORELLO, »Über die Personalität des ungeborenen Menschen«, u: *Arzt und Christ* 1 (1986) str. 28-34.

la svojstva i mjerila određuju čovjeka kao osobu. Sporno je. međutim, pitanje sio ako su te sposobnosti samo prividno ili privremeno onemogućene. Što ako u čovjeku postoji samo sposobnost primanja, razumijevanja, ali ne i odgovora, tj. vanjskog iskaza da je svjestan, da razumije... Ili, ako se spomenutim mjerilima nadoda i „temeljni odnos čovjeka prema Bogu”⁴⁹. kao bitno svojstvo ljudske osobe, kojim će se mjerilom mjeriti i kakvu će težinu imati to svojstvo? Neka od spomenutih mjerila, strogo primijenjena, lako bi mogla uvelike suziti krug onih kojima pripada naslov osobe.

U stvarnosti i mogućnostima

Očito je i razumljivo da pojedinac, čovjek koji posjeduje razumsku ljudsku narav, ne mora uvijek biti razumski i svjesno djelatna da bi bio priznat kao osoba. Važno je da taj pojedinac po svojoj naravi pripada ljudskoj vrsti. U suprotnom, ni novorođena djeca, ni oni koji spavaju, ni oni koji su umjetno lišeni svijesti, bar u to vrijeme, ne bi bili osobe. Zato. govoreći o nekom biću kao osobi, treba svratiti pažnju na njegove stvarne sposobnosti i njegove još neiskazane i neostvarene mogućnosti.

Unatoč teškoćama u približem određivanju pojma osobe, to područje ipak nije sasvim nepristupačno. Osoba i pojedinac dva su naizmjenično upotrebljiva pojma. Što je rečeno za jednoga, vrijedi i za drugoga. Obostrano se osvjetljavaju i nadopunjuju. Za pojedinca kažemo da je potpun — premda još ne i potpuno dovršen — jedinstveni, živi ljudski organizam, više ili manje ovisan o drugim ljudskim bićima, ali s određenom samostalnošću i odgovornošću za vlastitu sudbinu. Osoba je svaki takav pojedinac koji „ima naravnu mogućnost za spoznaju, ljubav, čežnju, za odnos s drugima na samosvjestan način”.⁵⁰

Može li se taj i tako određeni pojam osobe primijeniti na zigotu, na začecem lek započeti život? „Zigota ulazi u sva ta mjerila. Informacijski kompletna stanica ima sadržaj informacija za tisuću svezaka Britanske enciklopedije (...). Nova je stanica programirana da se dijeli, diferencira, da oblikuje hormone i enzime, da se impiantira, da razvija organe, mozak, živce i kosti, eventualno da postane odrastao čovjek.”⁵¹

Pojedinačna je zigota u svojoj biti živo biće ljudske naravi. Ono što je u njoj bitno, unutrašnje počelo, „u njoj nastanjena svrhovitost (usmjerenost cilju)”⁵², upravlja njezinim razvojem od začeca pa kroz sva životna razdoblja. Zato se s pravom može reći da je ljudska zigota, tek začeti novi život, prikriivena osoba s velikim mogućnostima za daljnji razvoj. Njezina mogućnost nije nešto pasivno ni neutralno s obzirom na njezinu budućnost. To je aktivna djelatna težnja koja je jamac budućnosti novoga živog bića.

B. HARING, *Medical Ethics*, str. 50.

⁵⁰ R. E. JOYCE, nav. čl., str. 98; o značenju među—osobnog odnosa, u definiciji osobe, usp.: E. CHIAVACCI. »La nozione di persona nella Gaudium et Spes«, u: *Studia Moralia* 1 (1986) str. 95-101.

⁵¹ SCIENTIST I OR LIFE, nav. ci., str. 16.

⁵² K. DEMMER, nav. čl., str. 238.

Ostvariti susret jajašca i spermija. ostvariti oplodnju, začecje, znači ostvarili novo ljudsko biće. Možemo ga zvati *embrij* ili *ljudski embrij* ili *plod*, to „mu ne mijenja narav, samo mu označuje stanje tek početnog razvoja”.⁵³ Taj je, dakle, embrij već sada ljudsko biće. premda u mikroskopskoj veličini.

Zahtjev za naravnim pravima i dostojanstvom ne proizlazi — strogo uzevši — iz nečijih čina. bili oni plod *svjesnog* ili *ikvjesnog* djelovanja, već iz same nara-i toga bića. ovdje ljudskog bića. / .a to se „filozofska analiza osobnosti mora vinuti iznad čina do dinamičkih *ипоимчнов.л.* na temelju kojih su ti čini i mogući i ostvareni”.⁵⁴

Promatrajući tek začeti novi život u najranijem, pa i u bliskim kasnijim stadijima njegova razvoja, njegova je osobnost, s obzirom na djelovanje, tako sitna da je po činima još ne možemo raspoznati. Ako želimo biti dosljedni i puni poštovanja prema pred nama prisutnim životu u nastajanju, prijeko je potrebno ući u otkrivanje njegove biti, njegovih mogućnosti i/ kojih će. u svoje vrijeme, proizaći čini sukladni s njegovom osobom. Hod pak i traganje za cjelovitošću stvarnosti — u pitanje stavljenog života u *ијеиіои* nastajanju česio se zaustavlja, ometa i sprečava drugim, neznanstvenim motivima i razlozima.

Ni jedno biće u svojem razvoju ne može postati nešto drugo nego što već jest u svojoj biti. u svojoj mogućnosti razvoja. Ne osobni život ne može prerasti u osobni. Nova biološka i medicinska postignuća otkrila su da je materija zigote bitno jednakog ustrojstva kao i materija odraslog čovjeka koji se iz nje razvio. Iz toga slijedi da i čovjek—zigota i odrasli čovjek potječu od istoga stvarnog uzroka. Konačni stvarni unutrašnji uzrok jest ljudska duša.⁵⁵

Zahvaljujući tomu unutrašnjem uzroku ili počelu, na djelu su u tijeku cijelog razvoja novoga ljudskog pojedinca sasvim određena neprekinutost i vodstvo. Upravo te sile usmjeravaju i vode život u nastajanju prema punini života čovjeka pojedinca, osobe, a ne u bilo što drugo. Osoba, dakle, ne nastaje iz prijašnjeg stanja ne—osobnosti; ona ne pridolazi, ona je tu, na svoj način trajno prisutna i djelatna.⁵⁶

Crkva je u skladu s tim odavno postupala u teoriji i u praksi. Pa i u vremenima kad se raspravljalo o vremenskom i susljednom očovječenju fetusa, o naknadnom ulasku duše u već fizički započeti život. Crkva je uvijek tražila poštovanje prava života u nastajanju: „Osuda pobačaja niti je ovisila niti je bila ograničena teorija-

A. di GIOVANNI, »Aspetti bioecici della fecondazione umana in vitro«, u: *Mectr[^]vina e Morale 2 (1986) str. 371.*

⁵⁴ F. C. WADK, nav. čl. str. 30.

⁵⁵ „Većina suvremenih filozofa aristotelovske tradicije smatra daje bitna forma čovjeka, tj. 'humanum', prisutna od začecja, jer samo prisutnost specifično ljudskog uzroka može protumačiti ljudske učinke urednoga teleološkog rasta *conceptus-a* u potpuno razvijeno dijete koje je nedvojbeno ljudsko biće. (...) U tom je biću osobna istovjetnost. To je isto biće od oplodnje jajašca do rođenja i odrasle dobi" (A. C. VARGA, nav. dj., str. 61. i 64.

Potpuno je u skladu s mišlju ranokršćanskog pisca Tertulijana i suvremeno stajalište: „Na početku i kao temelj liječničke etike i filozofije prava stoji neumoljiva činjenica: erodeni čovjek već je od začecja čovjek" (G. ROTH. »Tempus animationis«, u: *Arzt und Christ 1 /1986/ str. 12.*)

ma o animaciji fetusa." ⁵⁷ Tim istim putem obrane i zaštite ljudskog života, prava i dostojanstva ljudske osobe, ne ulazeći u raspravu o raznim teorijama oko početka ljudskog života, ide i II. vatikanski sabor kad izjavljuje: „Bog, Gospodar života, povjerio je ljudima uzvišenu zadaću da održavaju život, i tu dužnost treba da ispune na način dostojan čovjeka. Zato već od začeća treba najbrižnije štiti život; a pobačaj i čedomorstvo užasni su zločini." ⁵⁸

Crkveno je učiteljstvo svjesno suvremene rasprave i razilaženja u pogledu početka ljudskog života. Zato, premda ne skrivajući svoju sklonost, ne donosi sud **0** trenutku ulaska ljudske duše u novonastali ljudski život. ⁵⁹ Prema jednima, duša postoji već prije, prema drugima, stvara se istodobno, a prema trećima, nadolazi kasnije. Učiteljstvo zna da neki podaci pozitivne znanosti i filozofskih domišljanja mogu u pojedinca stvoriti sumnju o stanju i položaju ljudskog života u ranom embrionalnom razdoblju. Međutim, upozorava: „Iako bi i postojala ozbiljna sumnja je li plod začeća već ljudska osoba, upustiti se u opasnost ubojstva čovjeka objektivno je već teški grijeh." ⁶⁰ Za pojašnjenje takva stanja i sumnje služi klasičan primjer moralista: ako lovac vidi da se u grmu nešto miče, a sumnja je li to životinja ili čovjek, ne smije pucati. Ako je posrijedi sumnja, zbog jedinstvene vrednote ljudskog života treba slijediti sigurniji put djelovanja, tj. dati prednost ljudskom životu, pa makar netko i sumnjao u njegovu stvarnu prisutnost. U suprotnom, značilo bi i načelno prihvatiti mogućnost ubojstva čovjeka.

Ako je istina da je „čovjek prvi i osnovni put Crkve, put što ga je sam Krist zacrtao", i ako je „čovjek prva staza kojom Crkva mora proći ispunjavajući svoje poslanje" ⁶¹, onda nas ništa ne iznanađuje tolika briga Crkve za čovjeka od njegova prvog pa do posljednjeg trenutka ovozemnog postojanja. Zato se Crkva živo zanima za stvarni početak i svršetak svakog pojedinog čovjeka. O mjerilima i stajalištima koja će se usvojiti i primjenjivati kad se radi o početku i o svršetku ljudskog života, ovisi sudbina u prvome redu svakog pojedinca, ali i društva i Crkve. U pitanju je zajednička baština i temeljna vrednota: ljudski život. ⁶²

J. CONNERY, *Abortion: The Development of Roman Catholic Perspective*, Chicago 1977., str. 304. Usp. također: X. THĀVENOT, nav. čl., str. 51.; SVETI ZBOR ZA NAUK VJERE, *Declaratio de abortu procurato*. n. 7, u: *AAS* 66 (1974) str. 734-736.

⁵⁸ *Gaudium et Spes*, br. 51.

⁵⁹

Declaratio de abortu procurato, bilješka 19, u *AAS* 66 (1974) str. 738.

⁶⁰ Isto, br. 13, str. 739.

⁶¹ IVAN PAVAO II., *RH = Otkupitelj čovjeka*, br. 14; usp.: I. FUČEK, »Briga za čovjeka u Crkvi danas«, u: *Bogoslovska smotra* 50 (1980) 142-167.

⁶² „Ljudski život je temelj svih dobara, izvor i prijeko potreban uvjet svake ljudske djelatnosti i svake društvene zajednice" (SVETI ZBOR ZA NAUK VJERE, *Deklaracija o eutanaziji*. I, 1).

DISCUSSION ABOUT THE BEGINNING OF HUMAN LIFE

Summary

The question about the beginning of human life is by no means easier for a contemporary biologist, geneticist, philosopher and theologian than it was for the classical Greek philosopher Aristotle.

The author gives first a survey of the development of these problems through the history, subsequently he outlines the attitude of the Catholic tradition. Afterwards he analyses the concept itself of the human life and brings some difficulties in connection with the understanding of the beginning of human life which is a basic value both of the society and of the Church. In all his exposition the author concentrates on the human *person* and emphasizes its dignity, especially in connection with the abortion.

UREDNIŠTVO JE PRIMILO

Tomislav Ivančić: BUDNI BUDITE I MOLITE. Str. 1 12. Cijena 900 din.
PROMJENE U LITURGIJSKIM KNJIGAMA PREMA NOVOM KODEKSU. Str. 36. Cijena 700 din.

Mario Pomilio: PETO EVANĐELJE. Roman. (U dodatku drama: Peti evangelist.) Str. 392. Cijena 8.600 din.

MISAO I DJELO IVANA STOJKOVIĆA (1390/95-1443). Priredio V. Šanjek. Zbornik radova s međunar. simpozija u Dubrovniku 1983. Str. 408. Cijena 8.600 din.

Biblija u stripu/ Novi zavjet: Br. 39: PETAR IZBAVLJEN IZ TAMNICE U JERUZALEMU UMIRE KAO MUČENIK U RIMU. Br. 40: PAVAO NA PUTU U DAMASK SUSREĆE ISUSA KOJEGA PROGONI. Cijena pojedinom primjerku 300 din.

Strip: Slavenski apostoli i prosvjetitelji Ćiril i Metod. Svezak 4: POBJEDA U RIMU, TAMNICA U BAVARSKOJ. Svezak 5: SUDBINA SEDMOČISLENIKA. Cijena pojedinom primjerku 400 dinara. Četverbojni tisak.

Kazete: Jagoda Truhelka: NAJLJEPŠI BOŽIĆ. Cijena 1000 din. (Audio drama prema knjizi „Zlatni danci“.); Selma Lagerlof: TRI LEGENDE O KRISTU. Cijena 1.000 dinara. (Audio priča za djecu.); SVANI DANE. Adventske pjesme izvodi Collegium pro mušica sacra. Cijena 1.000 dinara; Phil Bosmans: ŽIVJETI JE RADOST. Meditacije. Cijena 1.000 din. LJUDIMA PRIJATELJ. Sv. Leopold Bogdan Mandić. Cijena 1.000 dinara.

Aimé Duval: ZAŠTO JE NOĆ BILA TAKO DUGA. Ispovijesti pjevača isusovca. Cijena 1.400 dinara.

Basil Hume: HODOČASNIK. Duhovna bilježnica. Cijena 1.500 dinara.

Ivo Smoljan: HRVATSKI ODISEJ. Antologija hrv. poezije o iseljeništvu od 15. stoljeća do danas. Drugo, dopunjeno izdanje. Cijena 3.600 dinara.

Sve ove knjige i kazete možete naručiti na adresi: KRŠĆANSKA SADAŠNJOST, Marulićev trg 14, 41001 Zagreb, pp 434.

PASTORALNI VODIČ SVETIŠTA I ŽUPE MAJKE BOŽJE LURDSKE - ZAGREB. Izd. Župni ured, Vrbančićeva 35. Zagreb.

MLADI TEOLOG. Časopis studenata Vrhbosanske katoličke bogoslovije. God. VII. Br. 2— 1986. Narudžbe: Svetoz. Markovića 5, Sarajevo.

LJUDIMA PRIJATELJ. Sveti Leopold Bogdan Mandić. Brojevi 3 i 4 (1986) kao i obično donose mnogo zanimljivosti u vezi sa štovanjem toga dragog sveca.

PUT. Povremeno glasilo Bogoslovije u Splitu. God. IX. (1986) br. 8.

BRAČKA CRKVA. Povremeno glasilo bračkih župa. God. IX. br. 1/87. Donosi obilje zanimljivosti, ali i formativnih i instruktivnih članaka.

BAČKO KLASJE. Vjersko-informativni list. God. XVI. Brojevi 37-38, 39 - 1986.

SUBOTIČKA DANICA. Kalendar 1987. Cijena 2.500 dinara.

André Ravier: SVETA IVANA DE CHANTAL. Njena karizma i milosni dar. Životopis. Predgovor hrv. prijevodu napisao o. Josip Antolović. Cijena 1.000 dinara. Narudžbe: Samostan Pohođenja BDM, Moščenička 3, 41000 Zagreb.

Mate Meštrović: NEBIT I KAOS I DRUGA STRANA. Izd. „Crkva u svijetu“. Narudžbe: Crkva u svijetu, Zrinsko-Frankopanska 14, 58000 Split.